Valdemar Atterdags invasion av Gotland

Valdemar IV Atterdag, född omkring 1320, död 24 oktober 1375 på Gurre slott, var kung av Danmark mellan 1340 och 1375. Han var son till Kristofer II och Eufemia av Pommern. Valdemar lade under sig det splittrade danska väldet bit för bit. Han erövrade Skåne 1360 och 1361 både Öland och Gotland, varvid han även brandskattade Visby.

Tillnamnet har oftast ansetts betyda Återdag: det blev åter dag i Danmark efter en mörk period av politisk oro. Valdemar var gift med Helvig av Slesvig och fick fyra barn. Han begravdes i Vordingborg; hans kvarlevor överfördes sedan till Sorø klosterkyrka på Själland.

Valdemar Atterdag indtog Visby i 1361.

(Rasmus Christiansen, 1863 - 1940)

Visby

Den danske kungen Valdemar Atterdags trupper vann flera strider på Gotland mot gutniska trupper, den sista utanför Visby den 27 juli. Visbys invånare dagtingade och öppnade stadsportarna för segraren varefter den så kallade brandskattningen av Visby ägde rum, en händelse som omgivits av flera myter. Kungen utfärdade privilegiebrev för Visby vilket bekräftade stadens forna privilegier.

Det är i eftertid svårt att skilja dikt från sanning av det som skedde, eftersom det finns ganska få samtida källor. Att Valdemar Atterdag var på Gotland och krigade mot bönderna är säkert, och också att slaget utanför Visby var ett av de blodigaste i Nordens historia, men påståenden om brandskattningen är svåra att belägga. En rad myter och sägner har levt vidare in i våra dagar. Den svenske kungen Magnus Eriksson utsände 1 maj 1361 en skrivelse där han varnade borgarna i Visby angående en förestående attack. Valdemars angrepp mot Gotland föreföll väntat.

Kvarlevorna efter de stupade i striden utanför kastades i massgravar, ofta med rustningarna på, vilket gjort att många av dessa bevarats. Den mest kända massgraven ligger vid Korsbetningen.

När Skåne 1360 hade återgått till Danmark hade den danske kungen för avsikt att låta de rika köpmännen i hansestäderna betala för en förnyelse av sina privilegier för handeln.

Det privilegiebrev som Valdemar 29 juli 1361, två dagar efter slaget vid ringmuren, utfärdade för Visby tillförsäkrade staden "alla de rättigheter och friheter som den sedan gammalt innehaft". I brev från Visby till övriga hansestäder 1362 sägs hansans gods i staden ha räddats genom att betala för det, vilket skulle kunna innebära att någon slags beskattning utkrävts. Valdemars angrepp på Visby ledde till konflikt mellan Danmark och Hansan, som såg Visby som sin stad.

Kung Valdemar seglade med sin flotta först mot Öland. Efter att ha intagit försvarstornet i Borgholm gick flottan till Gotland. Den 22 juli siktades vid Stora Karlsö en flottstyrka bestående av bland annat koggar. Eskadern omfattade trettiotalet fartyg. Landstigningen ägde rum senare på dagen, möjligen i Vivesholm vid Klintehamn, alternativt vid Kronvalds fiskeläge på Ekstakusten på öns västsida. Enligt de samtida berättelserna satte sig den i hast uppbådade lantbefolkningen till motvärn och utkämpade flera häftiga strider mot Valdemars 1800 knektar av vilka värvade tyska soldater utgjorde huvuddelen. Dessa var yrkeskrigare i modern rustning. Den gotländska folkuppbådet, fördelat på sex stridsavdelningar, så kallade settingar, slogs tillbaka den 24 juli vid Fjäle myr.

Den sista av tre stora sammandrabbningar stod utanför ringmuren. Den 26 juli marscherade Valdemars trupper till Visby dit de nådde före den gotländska milisen. Den 27 juli angrep Valdemars trupper först gotlänningarna med armborst. Detta antas ha slagit ut en femtedel av gutarnas milis. Därefter vidtog närstriden i vilken bondehären lätt kunde besegras. Under slaget hölls stadsportarna låsta. En lübsk krönika berättar mer allmänt om ett blodigt nederlag eftersom bönderna var obeväpnade och ovana vid strid.

Enligt en Visbyuppteckning stupade 1 800 gutar i slaget. På den danska sidan miste 300 knektar livet. De begravdes i fem-sex massgravar nära Solberga nunneklosters kyrkogård, vid Söderport. De fallna begravdes iförda sina rustningar medan svärd och stridsyxor togs tillvara. Vid utgrävningar har väl bevarade ringbrynjor påträffats tillsammans med annan krigsmateriel från den tiden. En tid efter slaget restes ett minneskors vid Korsbetningen intill Solberga nunnekloster öster om ringmuren. Korsets latinska inskription lyder i svensk översättning "I Herrens år 1361, den 27. juli, föllo framför Visby portar, i danskarnas händer, de här begravda gutarna. Bed för dem.”

Två dagar efter striderna kapitulerade rådet i Visby. Därefter öppnades stadsportarna för danskarna. Borgarna i Visby deltog troligtvis inte i striden utanför staden, utan hade en annan inställning till den anfallande övermakten än landsbygden, och valde förhandlingar när slaget var över, för att undvika belägring och en förödande stormning.

G. Hellquist 1882.

De hade dessutom bättre möjligheter att kunna förhandla innanför skyddande murar än vad befolkningen hade på den öppna landsbygden. Staden erkände Valdemar som ny härskare över Visby och Gotland och den danske kungen svarade med att bekräfta Visbys stadsprivilegier, bland annat rätten att slå egna mynt. Visbys borgare behöll greppet om stadens förvaltning, beskattning och rättsskipning.

Brandskattning

Visby plundrades inte. I stället brandskattades staden som betalning för uppgörelsen. Enligt sägnen sägs kungen ha ställt fram tre ölkar på Visby torg och krävt att Visbyborna inom tre "solmärken" skulle ha fyllt karen med guld, silver och andra dyrbarheter. Enligt en krönika förliste vid Karlsöarna ett av Valdemars skepp med dyrbart gods, som tagits från kyrkor, kloster och borgare, under färden åter till Danmark.
Händelsen utgjorde ett svårt bakslag för Visby. Redan tidigare hade dock stadens makt börjat minska. Staden hade fått konkurrenter i de nordtyska städernas handlingskraftiga köpmän, särskilt från Lübeck, vilka seglade förbi Gotland och direkt till Ryssland.
Valdemar hade samtidigt inte ostraffat brandskattat en medlem av Hansan, som vid den tiden hade nått sin höjdpunkt i makt och inflytande. 77 hansestäder, från Nederländerna till Livlands kust, bildade ett anfallsförbund och fick stöd från några tyska furstar. I detta läge stod Valdemar maktlös, då hanseaterna behärskade sjön, och freden blev dyrköpt.

De äldsta fynden på platsen för dagens Visby är vad som tolkats som "strandbodar", med C14-metoden daterade till 700–900-talen e.Kr. Längs vikingatidens gotländska kust fanns en rad hamnar med gravfält och viss bebyggelse. I Visbys omgivning fanns en vid Kopparsvik ("köpvik") en kilometer söder om Visby, en annan vid Gustavsvik två kilometer norr om Visby. En sådan fanns troligen även vid Visby. Vid Donners plats har man påträffat rester efter ett vikingatida gravfält. Vid mitten av 1000-talet upphörde gravfältet att användas, ungefär samtidigt kan man skönja de första spåren av permanent bebyggelse i Visby.

Enligt Gutasagan skall Gotlands första kyrka, Allhelgonakyrkan, ha uppförts här på den plats där senare S:t Pers kyrka byggdes. Allhelgonakyrkans byggande kan troligen kopplas till att man velat skapa en plats på ön där man kunnat garantera fred för utländska köpmän, på samma sätt som gotlänningar fick beskydd på utländska orter. Till en början var Visby bara en av många sådana platser, men Visby blev snart den dominerande platsen.

Ett uttryck för Visbys växande betydelse är de gotländska penningarna, som börjar präglas i staden omkring 1140. Någon gång mellan 1158 och 1161 uppfördes den äldsta kända byggnaden i Visby, Kruttornet, vid den gamla hamnen. Årtalet har kunnat dateras efter så kallade årsringsdateringar av en träbjälke i tornets tredje våning.

Visbyköpmännen som kraftigt dominerade handeln på Västerhavet under detta århundrade, och ännu i slutet av 1300-talet var Visbygotlänningar hälften av de Visbyköpmän som bedrev handel i Nederländerna och Flandern. De bägge nationaliteterna ledde också till kyrkliga förhållanden som är unika i den kristna världen. I de tre församlingarna under klinten fanns nämligen två församlingskyrkor i vardera, en för gotlänningar och en för tyskar (S:t Clemens, S:t Lars och S:t Hans för gotlänningar, S:t Olof, Drotten och S:t Per för tyskar, i klintförsamlingen däremot byggdes bara S:t Mikael), vilket också visar sig i den församlingskyrka som 1225 inrättades i den före detta tyska faktorikyrkan, "Vår kära frus kyrka" (nuvarande Domkyrkan). Vid denna fanns två kyrkoherdar och två församlingar, en tysk (som var den största) och en gutnisk.

Ny forskning visar också, att inbördeskriget mellan stad och land 1288, inte handlade om motsättningar i handeln. Farmannahandeln (böndernas handel) hade nämligen, visar källorna, i stort sett upphört redan före 1200-talet. När därför ringmuren uppfördes, senast omkring 1270, skedde det av skyddshänsyn och med "landets" (böndernas) godkännande.

Runt 1228 bildade tiggarmunkar ur Dominikanorden det dåtida Sveriges första dominikanerkloster i Visby. Den äldsta stenhusbebyggelsen med sina karakteristiska trappgavelhus uppfördes utmed Strandgatan.

Medeltida Visby

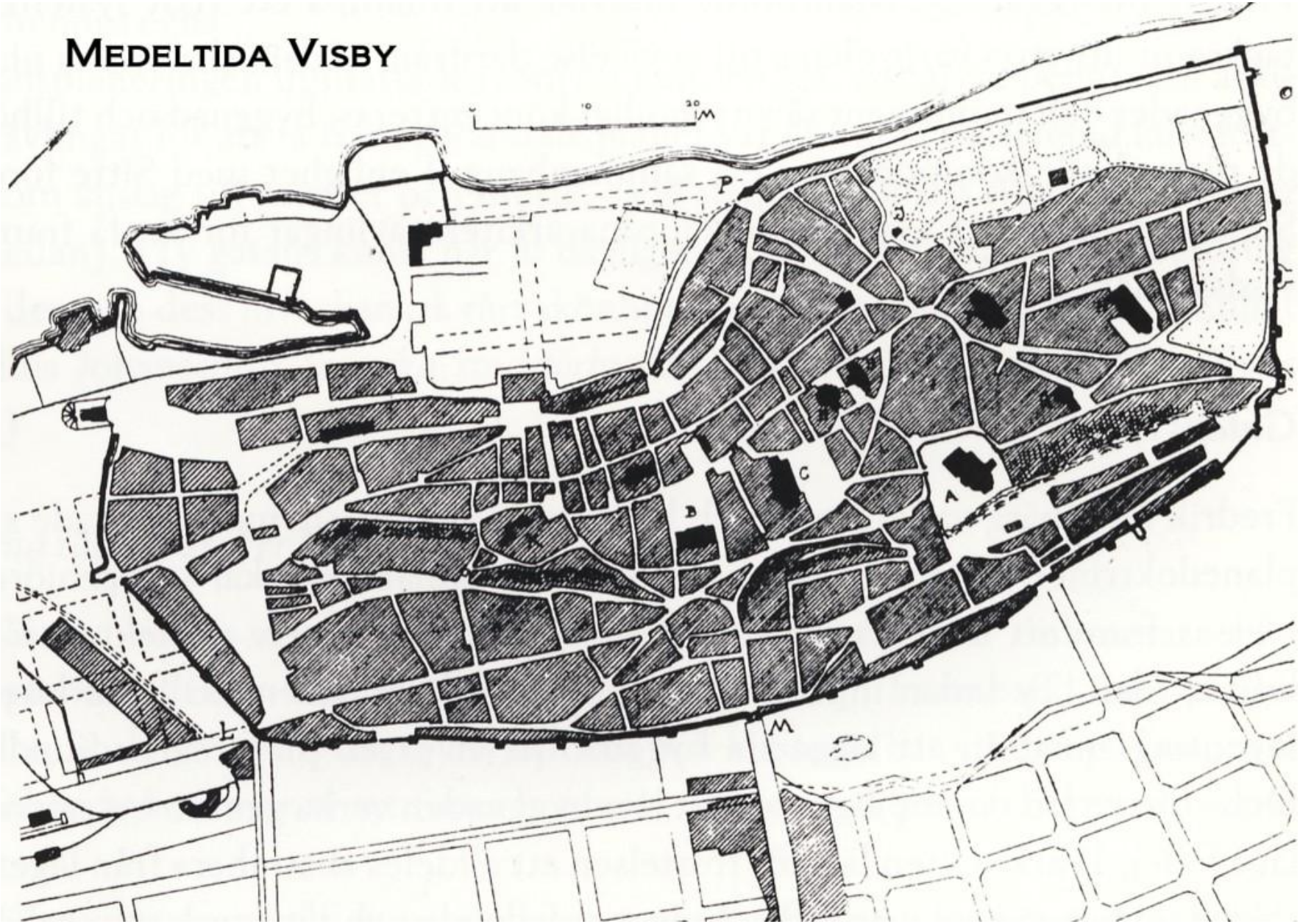

Byggnaden är med sina sju våningar det högsta medeltidshuset i det nuvarande Visby och kan möjligen vara identiskt med det "mycket stora" hus som den till Lübeck utflyttade Visbyrådmannen Henrik Gildehusen 1393 överlät till sina i Visby kvarstannade barn. En annan fortfarande existerande medeltida byggnad vid gatan är det *Gamla apoteket*. Husets bottenvåning är närmast oförändrad sedan medeltiden. Två bjälkar i taket har dendrodaterats till 1287–1291. Såväl Liljehornska huset som Gamla apoteket tillhör den "andra generationens" medeltida stenhus, byggda över såväl ursprunglig träbebyggelse som den första stenbebyggelse som började uppföras i slutet av 1100-talet. 1280 slöts ett fördrag på tio år mellan det tyska borgerskapet i Visby och dess "speciella vänner", det vill säga borgarna och köpmännen i Lübeck. Fem år senare mötte på Kalmar slott Magnus Ladulås representanter för kung Erik Magnusson av Norge och tjugotre hansastäder. Då bekräftades att Gotland ska tillhöra Sverige.

Kung Valdemar seglade med sin flotta först mot Öland. Efter att ha intagit försvarstornet i Borgholm gick flottan till Gotland. Den 22 juli siktades vid Stora Karlsö en flottstyrka bestående av bland annat koggar. Eskadern omfattade trettiotalet fartyg. Landstigningen ägde rum senare på dagen, möjligen i Vivesholm vid Klintehamn, alternativt vid Kronvalds fiskeläge på Ekstakusten på öns västsida. Enligt de samtida berättelserna satte sig den i hast uppbådade lantbefolkningen till motvärn och utkämpade flera häftiga strider mot Valdemars 1800 knektar av vilka värvade tyska soldater utgjorde huvuddelen. Dessa var yrkeskrigare i modern rustning. Den gotländska folkuppbådet, fördelat på sex stridsavdelningar, så kallade settingar, slogs tillbaka den 24 juli vid Fjäle myr.

Den sista av tre stora sammandrabbningar stod utanför ringmuren. Den 26 juli marscherade Valdemars trupper till Visby dit de nådde före den gotländska milisen. Den 27 juli angrep Valdemars trupper först gotlänningarna med armborst. Detta antas ha slagit ut en femtedel av gutarnas milis. Därefter vidtog närstriden i vilken bondehären lätt kunde besegras. Under slaget hölls stadsportarna låsta. En lübsk krönika berättar mer allmänt om ett blodigt nederlag eftersom bönderna var obeväpnade och ovana vid strid. Enligt en Visbyuppteckning stupade 1 800 gutar i slaget.

Valdemarskorset på slagfältet vid Korsbetningen i Solberga. Korsets latinska inskription lyder i svensk översättning "I Herrens år 1361, den 27. juli, föllo framför Visby portar, i danskarnas händer, de här begravda gutarna. Bed för dem."

Massgrav vid korsbetningen utgrävd av arkeologen Oscar Wennersten år 1905.

Harnesk påträffat i den massgrav som upptäcktes 1912.

Ringbrynjan

Ringbrynjan i Tofta är en välbevarad ringbrynja eller ringbrynjehuva från mitten av 1200-talet. Lädret i brynjan daterats till år 1250. Brynjan hittades 2004 vid en renovering av Tofta kyrkas torn och förvaras i en säkerhetsmonter i kyrkan.

På den danska sidan miste 300 knektar livet. De begravdes i fem-sex massgravar nära Solberga nunneklosters kyrkogård, vid Söderport. De fallna begravdes iförda sina rustningar medan svärd och stridsyxor togs tillvara. Vid utgrävningar har väl bevarade ringbrynjor påträffats tillsammans med annan krigsmateriel från den tiden. En tid efter slaget restes ett minneskors vid Korsbetningen intill Solberga nunnekloster öster om ringmuren. Korsets latinska inskription lyder i svensk översättning "I Herrens år 1361, den 27. juli, föllo framför Visby portar, i danskarnas händer, de här begravda gutarna. Bed för dem."

Dagtingan

Två dagar efter striderna kapitulerade rådet i Visby. Därefter öppnades stadsportarna för danskarna. Borgarna i Visby deltog troligtvis inte i striden utanför staden, utan hade en annan inställning till den anfallande övermakten än landsbygden, och valde förhandlingar när slaget var över, för att undvika belägring och en förödande stormning. De hade dessutom bättre möjligheter att kunna förhandla innanför skyddande murar än vad befolkningen hade på den öppna landsbygden. Staden erkände Valdemar som ny härskare över Visby och Gotland och den danske kungen svarade med att bekräfta Visbys stadsprivilegier, bland annat rätten att slå egna mynt. Visbys borgare behöll greppet om stadens förvaltning, beskattning och rättsskipning.

Brandskattning

Visby plundrades inte. I stället brandskattades staden som betalning för uppgörelsen. Enligt sägnen sägs kungen ha ställt fram tre ölkar på Visby torg och krävt att Visbyborna inom tre "solmärken" skulle ha fyllt karen med guld, silver och andra dyrbarheter. Enligt en krönika förliste vid Karlsöarna ett av Valdemars skepp med dyrbart gods, som tagits från kyrkor, kloster och borgare, under färden åter till Danmark.

Följder

Händelsen utgjorde ett svårt bakslag för Visby. Redan tidigare hade dock stadens makt börjat minska. Staden hade fått konkurrenter i de nordtyska städernas handlingskraftiga köpmän, särskilt från Lübeck, vilka seglade förbi Gotland och direkt till Ryssland.

Valdemar hade samtidigt inte ostraffat brandskattat en medlem av Hansan, som vid den tiden hade nått sin höjdpunkt i makt och inflytande. 77 hansestäder, från Nederländerna till Livlands kust, bildade ett anfallsförbund och fick stöd från några tyska furstar. I detta läge stod Valdemar maktlös, då hanseaterna behärskade sjön, och freden blev dyrköpt.